

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

НОВОСАД Андрій Іванович

**Доходи місцевих бюджетів України: сучасний стан та
шляхи оптимізації /
Revenues of local budgets of Ukraine: current status
and ways of optimization**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітньо-професійна програма - Фінанси

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФФм-21
А. І. Новосад

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, С. Л. Коваль

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" ___ " _____ 2025 р.

Завідувач кафедри
_____ А. І. Крисоватий

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ДОХОДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ.....	7
1.1. Концептуальні основи та функціональне призначення доходів місцевих бюджетів.	7
1.2. Правове регулювання процесу формування дохідної бази місцевих бюджетів.....	15
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	22
2.1. Оцінка динаміки, складу та структури доходів місцевих бюджетів України.....	22
2.2. Податкові джерела наповнення місцевих бюджетів України.....	27
2.3. Склад, структурні зміни та тенденції бюджетних трансфертів, неподаткових надходжень і доходів від операцій з капіталом у місцевих бюджетах.....	34
РОЗДІЛ 3 ОПТИМІЗАЦІЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ.....	42
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ВСТУП

Фундаментальна роль місцевих бюджетів у фінансовій системі України сприяє забезпеченню збалансованого розвитку держави. Саме через ці бюджети реалізуються ключові загальнодержавні пріоритети на місцях: фінансування та розвиток критичної інфраструктури, підтримка освітньої та медичної сфер, а також забезпечення соціального захисту та культурно-духовного життя громадян. Однак повномасштабне військове вторгнення російської федерації докорінно змінило функціонування усіх державних систем і мало нищівний вплив на всі соціально-економічні процеси в суспільстві.

В умовах воєнних дій органи місцевого самоврядування зіткнулися з безпрецедентними викликами, які різко порушили звичний фінансовий баланс. З одного боку, відбулося скорочення традиційних дохідних джерел через падіння економічної активності та релокацію бізнесу. З іншого боку, з'явилася нагальна потреба фінансування нових, критично важливих видатків: це протидія ворогу, підтримка Сил оборони та безпеки, створення захищеного простору для населення, забезпечення життєдіяльності значної кількості внутрішньо переміщених осіб та, що найважливіше, відновлення пошкоджених або зруйнованих об'єктів інфраструктури.

У цьому контексті проблема забезпечення достатнього та стабільного наповнення місцевих бюджетів набуває статусу національного пріоритету. Від того, наскільки ефективно органи місцевого самоврядування зможуть мобілізувати та адмініструвати свої дохідні джерела, залежить не лише їхня здатність виконувати базові повноваження, а й ефективність усієї державної політики відновлення та стійкості. Зважаючи на цілі децентралізації та майбутнє відновлення, фінансова автономія громад є ключем до їхньої спроможності стати повноцінними рушіями відбудовчих процесів на своїх територіях. Саме тому дослідження питань зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів є сьогодні надзвичайно актуальним і вимагає глибокого аналізу.

Питання формування та управління доходами місцевих бюджетів не є новим і знайшло широке висвітлення у фаховій літературі. Проблематика доходів місцевих бюджетів стала предметом ґрунтовних досліджень як серед академічних науковців, так і серед практиків-фінансистів: С. Батажок, І. Волохова, В. Горин, Л. Гладченко, Л. Горбайчук, Д. Вороновська, О. Давиденко, І. Дрогобецький, В. Дем'янишин, О. Кириленко, С. Коваль, О. Кочержина, М. Кульчицький, Л. Коренюк, І. Лещух, І. Луніна, В. Макогон, Л. Першко, Ю. Пасічник, Н. Полинюк, Ю. Раделицький, І. Сидор, О. Сироветник, С. Семенченко, А. Славкова, О. Сукач, Д. Тарасенко, О. Тарасенко, М. Тарасюк, І. Токарєва, О. Чинчин, І. Чугунов, М. Шендригоренко та інших. Виконання місцевих бюджетів під час воєнного стану відбувається і надалі здійснюватиметься в умовах надзвичайно високих ризиків та глибокої економічної невизначеності. Саме тому вивчення специфіки формування дохідної частини бюджетів територіальних громад у поточних реаліях набуває беззаперечної актуальності.

Усвідомлюючи важливість теми та необхідність подальшої розробки питань, пов'язаних із надходженнями до місцевих бюджетів, ми визначаємо мету та окреслюємо ключові завдання даної роботи.

Головна мета кваліфікаційної роботи полягає у тому, щоб, спираючись на всебічний аналіз актуальних наукових напрацювань провідних економістів та оцінку реальної практики наповнення бюджетів територіальних громад, комплексно визначити сутність і специфіку функціонування доходів місцевих бюджетів на сучасному етапі, а також сформулювати аргументовані пропозиції щодо їх оптимізації та підвищення фінансової стійкості.

Для досягнення поставленої мети було окреслено наступні дослідницькі завдання:

- систематизувати існуючі наукові концепції, щоб чітко розкрити сутність та економічний зміст доходів місцевих бюджетів;
- дослідити нормативно-правове поле, яке регулює процес формування дохідної частини місцевих бюджетів;

- провести детальний аналіз динаміки податкових надходжень до місцевих бюджетів України;
- здійснити оцінку структури та складу неподаткових надходжень і доходів від операцій з капіталом місцевих бюджетів України у часовому вимірі;
- визначити та оцінити роль, яку відіграють бюджетні трансферти у загальній структурі доходів місцевих бюджетів;
- виявити та науково обґрунтувати ключові резерви для забезпечення зростання доходів місцевих бюджетів як у період воєнних дій, так і в подальший післявоєнний період відновлення.

Об'єктом дослідження є доходи місцевих бюджетів.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні основи формування доходів місцевих бюджетів.

Методи дослідження. Для написання кваліфікаційної роботи було застосовано низку наукових методів пізнання: діалектичний метод – використовувався для глибокого вивчення та розкриття сутності й економічного змісту доходів місцевих бюджетів; системний аналіз – став основою для детального дослідження структури доходів місцевих бюджетів у динаміці та взаємозв'язку їхніх компонентів; порівняльний аналіз – застосовувався для виявлення ключових тенденцій, змін і розбіжностей у процесі наповнення місцевих бюджетів; графічний метод — забезпечив наочне та візуально зрозуміле представлення отриманих аналітичних результатів і висновків; абстрактно-логічний метод — був необхідний для формулювання узагальнюючих висновків та обґрунтування пропозицій, отриманих під час дослідження.

Теоретичну основу дослідження складають вагомні наукові здобутки та практичні напрацювання вчених і фахівців-практиків у сфері формування доходів місцевих бюджетів, які відображені у фундаментальних монографіях, наукових статтях у фахових періодичних виданнях, а також спеціалізованих звітах.

Інформаційною базою для проведення дослідження слугує чинна нормативно-правова база України, зокрема: Бюджетний кодекс України, відповідні Закони України та підзаконні акти, що регулюють процес формування доходів місцевих бюджетів. Також були використані інформаційні ресурси Державного веб-порталу бюджету для громадян.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у проведенні всебічного аналізу динаміки складу та структури дохідної частини місцевих бюджетів України, що дало змогу обґрунтувати практичну доцільність стимулювання розвитку малого підприємництва як одного із найбільш ефективних механізмів зміцнення фінансової основи місцевих бюджетів.

Практичне значення отриманих результатів полягає можливостях практичного застосування рекомендацій стосовно реформування порядку зарахування ПДФО за місцем постійного проживання платника податку.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Результати цього дослідження були надруковані у наукових збірниках «Фінанси та облік в умовах глобальної невизначеності та без пекових викликів (травень 2025 р.)» [44] та «Фінансове забезпечення сталого розвитку (листопад 2025р.)» [45].

Структурні елементи дипломної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Кваліфікаційна робота викладена на 59 сторінках, містить 9 рисунків, 12 таблицю. Список використаних джерел налічує 45 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ДОХОДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ

1.1. Доходи місцевих бюджетів: сутність та призначення

У сучасних умовах функціонування бюджетної системи актуалізуються численні виклики, які охоплюють економічну турбулентність, наслідки воєнних дій, динамічні соціальні та демографічні зрушення, а також постійні зміни у правовому полі. Як невід'ємна ланка публічних фінансів, місцеві бюджети традиційно відіграють вирішальну роль у забезпеченні фінансової бази для задоволення критичних соціальних, економічних та інфраструктурних потреб територіальних громад [1].

Місцеве самоврядування має надзвичайно великий обсяг повноважень, реалізація яких без фінансових ресурсів є недосяжною. Лише шляхом накопичення (акумуляції) коштів у власних бюджетах створюється необхідна база для існування та ефективної роботи місцевого самоврядування, що, у свою чергу, відкриває економічні, соціальні, фінансові та правові можливості перед територіальною громадою.

На органи місцевого самоврядування покладено численні функціональні обов'язки, які неможливо реалізувати без відповідного фінансового забезпечення. Саме через акумуляцію фінансових ресурсів, що надходять у розпорядження органів місцевого самоврядування, формується необхідна фінансово-економічна основа для вирішення питань місцевого значення. Цей процес безпосередньо створює передумови для існування самого інституту місцевого самоврядування, а також об'єктивно формує економічні, соціальні, правові та інфраструктурні можливості відповідної територіальної громади [2, с. 259]. Іншими словами, доходи місцевих бюджетів є фінансовою основою децентралізації та ключовою передумовою для ефективного виконання органами місцевого самоврядування своїх повноважень. Однак, внаслідок таких новітніх реалій, як військова агресія, масові міграційні процеси, інфляційний

тиск та, особливо, скорочення обсягу надходжень ресурсів до бюджету, пов'язане зі зменшенням кількості платників податків, що втратили роботу чи можливість вести бізнес, органи місцевого самоврядування стикаються зі значними перешкодами у підтримці фінансової стійкості та забезпеченні належного рівня фінансування.

Глибоке розуміння сутності доходів місцевих бюджетів в умовах загострення проблем фінансової спроможності територіальних громад матиме позитивний вплив на формування бюджетної політики та ефективність її реалізації на місцевому рівні. В таких умовах дослідження теоретичної сутності та функціонального призначення доходів місцевих бюджетів набувають особливого значення.

Ознайомлення з існуючим науковими підходами до трактування доходів місцевих бюджетів дозволяє зробити висновок про відсутність єдиного бачення, що відображає їх багатогранність.

Так, на думку Ю. Пасічника, доходи місцевих бюджетів є «...сферою економічних відносин суспільства, котра пов'язана із формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів регіонального рівня та використовується місцевими органами влади для забезпечення як поточних, так і перспективних завдань розвитку регіону» [3, с. 360]. В основу даного визначення науковець вкладає три основні підходи:

- економічні відносини;
- фінансові ресурси;
- кошти, якими розпоряджаються місцеві органи влади.

Близьке за внутрішнім змістом трактування дають вчені В. Янковський та М. Шендригоренко – «...сукупність фінансових відносин, що беруть участь у процесі розподілу частини ВВП з метою формування цільових грошових фондів на рівні держави та місцевих органів самоврядування, призначених для фінансування власних функцій і зобов'язань, визначених згідно з чинним законодавством» [4, с. 332]. Трактування, запропоноване вченими, додатково

містить уточнення, що доходи місцевих бюджетів призначених для фінансування функцій місцевих органів, що регулюються законодавчо.

Через грошово-економічні відносини, внаслідок яких відбувається «формування, розподіл і використання фінансових ресурсів на регіональному рівні, що забезпечує ефективний розвиток регіонів як наслідок діяльності місцевих органів влади» [5, с. 298] тлумачить досліджуване поняття професор М. Кульчицький.

Близьке як за змістом, так і за формулюванням трактуванням доходів місцевих бюджетів зустрічаємо у Л. Коренюк. Вчена застосовує такі ключові підходи:

- економічні відносини;
- фінансові ресурси на регіонального рівня;
- призначені для реалізації функцій органів місцевої влади [6, с. 665].

Заслуговує на увагу трактування В. Письменного, який «пов'язує формування доходів місцевих бюджетів із процесами розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту» [7, с. 20]. На думку вченого, характерними ознаками таких процесів є їх грошовий характер, безперервність та спрямованість на створення умов для ефективного функціонування органів влади [5, с. 20]. Науковці Тарасюк М. В. та Сироветник О. С. також розглядають валовий внутрішній продукт як основне джерело доходів місцевих бюджетів, зростання якого спрямоване зміцнення та стабілізацію економіки [8, с. 95].

У монографії «Бюджетна стратегія держави» [9] В.Д. Макогон розглядає доходи бюджетів як «економічні відносини, пов'язані із формуванням грошових ресурсів у дохідній частині бюджету з метою виконання органами державної влади та місцевого самоврядування покладених на них функцій та завдань, що формуються на безоплатній і безповоротній основі та виражені у формі податкових і неподаткових надходженнях» [9, с. 106]. Як бачимо, вчених розглядає досліджувану дефініцію як відносини і

одночасно як грошові ресурси, призначені для виконання функцій місцевих органів влади.

Вищенаведені підходи, базуються на теорії економічних відносин, де доходи місцевих бюджетів є похідними від суспільно-економічної взаємодії. Можемо дійти до висновку, що доходи місцевих бюджетів є складним соціально-економічним феноменом, що уособлюється у відносинах, які супроводжуються процес формування та розподіл вартості на рівні адміністративно-територіальної одиниці.

Колектив авторів підручника «Бюджетна система» [10], досліджують доходи бюджету (у тому числі і місцевих бюджетів) як економічну категорію, що представляє собою «економічні (грошові) відносини, які пов'язані з розподілом і перерозподілом ВВП з метою формування та використання централізованого фонду грошових коштів..» [10, с. 252] (рис. 1.1).

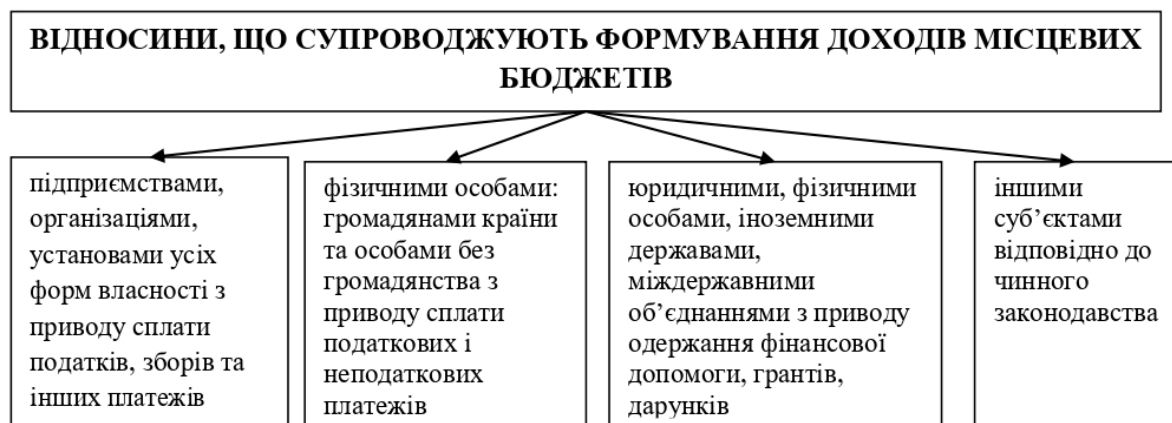

Рис. 1.1. Відносини, що пов'язані із формування доходів місцевих бюджетів

Примітка. Узагальнено автором за [10, с. 253]

Як бачимо, у всіх вищенаведених підходах вчені вбачають у доходах місцевих бюджетів об'єктивне економічне поняття. Разом з тим, вчені вказують на їх матеріальне вираження у формі фінансових (грошових) ресурсів, які знаходяться у розпорядженні відповідних місцевих органів влади. Іншими словами, теоретична сутність доходів ґрунтується на концепції фінансової

автономії, яка надає органам місцевого самоврядування можливість самостійно формувати фінансові ресурси.

У монографії «Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки» [11], І. Чугунов пропонує визначення доходів місцевих бюджетів як активного способу акумулювання фінансових ресурсів, що ними розпоряджаються місцеві органи свлади. Науковець доводить, що «доходи місцевих бюджетів виступають основним елементом місцевих фінансів та ключовою складовою загальнодержавної бюджетної системи. Вони відображають фінансові взаємодії, які відбуваються як між місцевими та державними бюджетами, так і між окремими місцевими бюджетами» [11, с. 87].

Грунтовний аналіз складових та особливостей функціонування доходів місцевих бюджетів був проведений К. Павлюк. Дослідниця наголошує, що формування переліку основних джерел надходжень до місцевих бюджетів та механізмів їхнього збору безпосередньо залежить від принципів побудови бюджетної системи країни та стратегічних цілей, визначених на кожному етапі розвитку суспільства. К. Павлюк вводить у науковий обіг термін «система доходів місцевих бюджетів» [12, с. 24], трактуючи його «як сукупність усіх видів надходжень, які формуються різними способами, і взаємопов'язане застосування яких і становить цю систему» [12, с. 24]. Функціональність цієї дохідної системи дозволяє реалізовувати багатопланові завдання: від стимулювання економічної ефективності виробництва та забезпечення «соціального захисту населення до сприяння подальшому розвитку соціальної сфери. Вчена підкреслює, що обсяг фінансових надходжень місцевих бюджетів має бути адекватним обсягу завдань та повноважень, покладених на органи місцевого самоврядування» [12, с. 24].

Позиція К. Павлюк знаходить підтримку в інших дослідників. Зокрема, Т. Бондарук та І. Мельничук вбачають у доходах місцевих бюджетів ключовий інструмент мотивації для подальшого державного розвитку, а також як фінансову основу для повноцінної діяльності місцевого самоврядування [13, с. 47]. Аналогічно, С. Батажок акцентує увагу на «доходах місцевих бюджетів як

на суттєвому чиннику, що сприяє економічному та соціальному розвитку територій» [14, с. 143].

Особливої уваги заслуговують висновки, викладені у монографії «Теоретико-методологічні аспекти зміцнення та розвитку місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації» [15]. Л. Першко диференціює доходи місцевого бюджету на ті, що є необхідною умовою реалізації власних повноважень, і ті, що спрямовуються на виконання делегованих державою повноважень органам виконавчої влади [15, с. 25]. На думку Л. Першко, якраз доходи місцевих бюджетів «визначають здатність органів місцевої влади та самоврядування реалізовувати встановлені цілі та завдання регіонального розвитку шляхом забезпечення достатності та повноти необхідного для цього фінансово-ресурсного забезпечення» [15, с. 109].

В.В. Письменний здійснив комплексне дослідження, яке полягало у застосуванні різних підходів: «за сутністю, як економічне явище, за змістом, за формою, правовою ознакою і призначенням» [7, с. 21] (рис. 1.2).

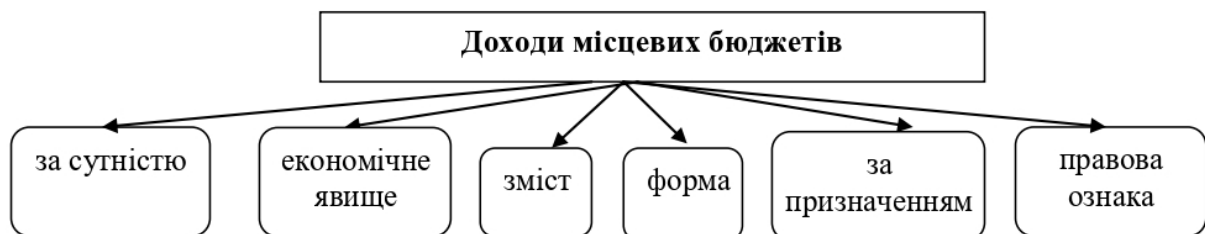

Рис. 1.2. Підходи до трактування поняття «доходи місцевих бюджетів»

Примітка. Узагальнено автором за : [7, с. 21]

В.В. Письменний вважає, що сутність доходів місцевих бюджетів знаходить свій вияв у взаємовідносинах, які виникають у процесі їх надходження до місцевих бюджетів і подальшого їх використання в інтересах територіальних громад.

Оперуючи філософською категорією «явище», вчений розглядає доходи місцевих бюджетів як «грошові потоки, що формують централізовані фінансові ресурси, які перебувають у розпорядженні органів місцевої влади. На його

переконання, такі грошові потоки не обмежені ані територіями, ані суб'єктами відносин, ані часом» [7, с. 21].

Матеріальний вияв доходів місцевих бюджетів відбувається у практичній реалізації, оскільки матеріалізується у реальних бюджетних коштах, мобілізованих до відповідних бюджетів. Щорічно органи влади затверджують бюджети, де чітко визначається обсяг надходжень та їх використання за основними такими напрямками: соціальний захист, освіта, економічна діяльність та охорона здоров'я. Забезпечення місцевих бюджетів достатнім обсягом коштів створює фінансові передумови органам місцевого самоврядування для якісного надання та численних публічних послуг населенню, реалізовувати соціальні й інфраструктурні проекти, стимулювати економічний розвиток території, а також фінансувати заходи, спрямовані на підвищення рівня життя жителів громади.

На думку В.В. Письменного «формою доходів місцевих бюджетів є законодавчо визначена сукупність усіх видів податкових і неподаткових надходжень, доповнену міжбюджетними трансфертами» [7, с. 21].

Для комплексної характеристики доходів місцевих бюджетів доцільно також уточнити їхнє ключове призначення, яке передбачає забезпечення органів місцевого самоврядування «прогнозованими і стабільними фінансовими ресурсами, що є достатніми за обсягом для виконання їх функцій» [7, с. 21].

Правова база доходів місцевих бюджетів передбачає щорічний розгляд та затвердження їх обсягу рішенням сесії місцевих рад. Такі рішення відповідної сесії місцевої ради є нормативно-правовим актом, котрий регулює бюджетні відносини, котрі пов'язані з надходженням доходів до відповідного місцевого бюджету та їх подальшим використанням і має обов'язкову силу на відповідній території.

Критичний аналіз та узагальнення сучасних підходів вітчизняних науковців до визначення сутності доходів місцевих бюджетів дало змогу констатувати їхнє ключове значення. Ці надходження є не лише фінансовою

базою для розвитку місцевих громад, а й важливою умовою для забезпечення подальшого соціально-економічного прогресу відповідної території. Крім того, стійке зростання обсягу доходів місцевих бюджетів основою успішного упровадження бюджетної політики на місцевому рівні, що проявляється у здатності органів самоврядування надавати населенню необхідні суспільні послуги.

Проведений критичний аналіз існуючих трактувань доходів місцевих бюджетів дозволив запропонувати найбільш, на нашу думку, повне та обґрунтоване визначення: сукупність економічних відносин, що супроводжують процес акумуляції грошових коштів, котрими розпоряджаються місцеві органи влади, і які є фінансовою основою для забезпечення населення певних територій суспільними благами.

1.2. Правове регулювання формування дохідної частини місцевих бюджетів

Доходи до місцевих бюджетів надходять у строго визначеному порядку та обов'язі, встановленому бюджетним законодавством. Це є дуже важливим для практичного застосування та дотримання фінансової дисципліни.

«Бюджетний кодекс України» [20] містить перелік нормативно-правових актів, котрі регламентують усі відносини та процеси, що відбуваються в межах бюджетної системи України (див. рис. 1.3). Як бачимо, нормативними актами що регламентують бюджетні відносини є: «Конституція України» [21], «Бюджетний кодекс України» [20], «Податковий кодекс України» [22] Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [23], Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [24], Закон України «Про місцеві державні адміністрації» [25], щорічні «Закони України про Державний бюджет України» [26] та ін.

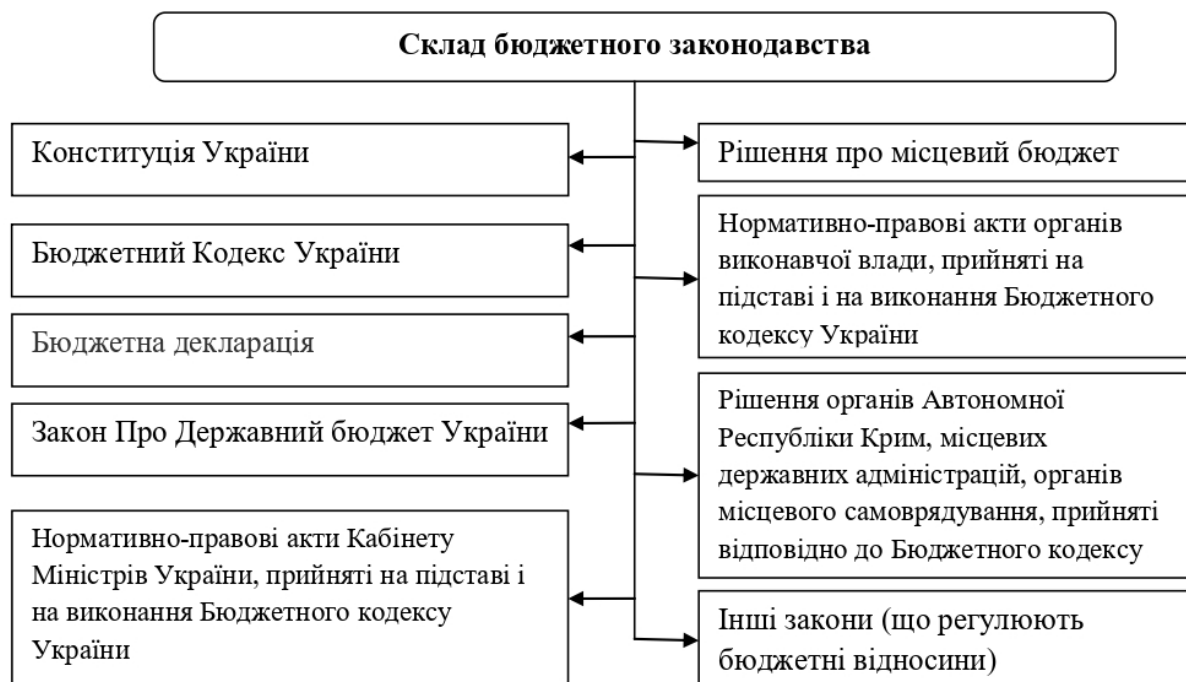

Рис. 1.3. Склад бюджетного законодавства

Примітка. Складено та узагальнено автором за [20]

Конституційні засади фінансової основи місцевого самоврядування закріплено в Конституції України, де не лише зафіксовано факт існування інституту місцевого самоврядування, але й гарантовано його повноцінне функціонування в державі [21]. Окремі статті Конституції (ст. 142) присвячені регулюванню фінансових відносин, необхідних для забезпечення діяльності місцевого самоврядування. Зокрема, у статті 142 детально визначено, що саме становить його матеріальну та фінансову основу (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Матеріальна і фінансова основа місцевого самоврядування (за Конституцією)

Примітка. Складено та узагальнено автором за [21]

Конституційні гарантії фінансової самостійності та державної підтримки полягають у наданні права територіальним громадам укладати договори щодо об'єднання об'єктів комунальної власності та бюджетних коштів. Це об'єднання здійснюється з метою «реалізації спільних проєктів або для колективного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій та установ» [21]. Крім того, Основним Законом передбачений обов'язок держави здійснювати фінансову підтримку місцевого самоврядування. Ця підтримка включає, зокрема, участь та підтримку держави під час формування доходної частини відповідних місцевих бюджетів [21].

Важливим аспектом є також механізм, передбачений статтею 143 «Конституції України» [21], який дозволяє передавати окремі функції та повноваження від органів виконавчої влади – органам місцевого самоврядування. Тоді, держава бере обов'язок забезпечити належне фінансування виконання цих делегованих функцій. Така фінансова підтримка відбувається двома шляхами: або «за рахунок коштів державного бюджету, або шляхом закріплення за місцевими бюджетами в установленому законом порядку окремих загальнодержавних податків та передачі органам місцевого самоврядування відповідних об'єктів, що перебувають у державній власності» [21].

Вищенаведені положення Конституції деталізує Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [23], відповідно до якого відбувається безпосереднє регулювання роботи органів місцевого самоврядування. У статтях цього нормативно-правового акту визначено механізм функціонування місцевого самоврядування, а також повноваження рад і їхніх голів та виконавчих структур, а також організаційно-правові, матеріальні та фінансові засади їхньої діяльності [23].

Окремий розділ цього закону присвячено матеріальній та фінансовій базам функціонування органів місцевого самоврядування, до базових елементів яких належать комунальна власність та місцеві бюджети. Статтею 60 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» [23] закріплено право комунальної

власності усіх існуючих територіальних громад на різноманітні активи, якими є: «рухоме та нерухоме майно; доходи місцевих бюджетів та інші фінансові ресурси; природні ресурси; підприємства, установи, організації, включаючи банки, страхові компанії та пенсійні фонди; частки у майні інших підприємств; житловий фонд, нежитлові приміщення, а також об'єкти культури, освіти, охорони здоров'я, науки та соціального обслуговування; інше майно, майнові права та кошти, отримані від відчуження цих об'єктів органів місцевого самоврядування» [23].

Одним із фундаментальних принципів, що визначають особливості функціонування місцевих бюджетів, є самостійність. Цей принцип, закріплений у статтях 1 та 61 закону, гарантується як власними доходами громад, так і доходами, закріпленими за ними на стабільній основі, а також правом органів місцевого самоврядування визначати напрямки використання бюджетних коштів відповідно до чинного законодавства [23].

Основні підходи до формування та доходів їх збалансування місцевих бюджетів визначаються статтями 63 та 64 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [23]. Стаття 65 містить норму, яка стимулює органи місцевого самоврядування до додаткової мобілізації коштів: доходи та суми перевищення доходів над видатками, що виникли внаслідок збільшення надходжень або економії, вилученню не підлягають. Ці кошти можна використовувати за рішенням відповідної ради, за винятком випадків, що передбачені законодавством [23]. Крім того, у статті 69 вказано на право органів місцевого самоврядування вводити «на своїй території місцеві податки і збори, перелік яких встановлений Податковим кодексом України» [23].

У Бюджетному кодексі України [20] знаходимо визначення, які бюджети є місцевими: «бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування» [20].

На початку 2025 р. в Україні існувало 1933 місцевих бюджетів (див. табл. 1.1).

Як бачимо (див. табл. 1.1), у 2025 р. бюджети територіальних громад були найчисельнішою групою – їх налічувалося 1469. Бюджети територіальних громад формуються відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [24], де передбачено можливе об'єднання територіальних громад в одну громаду та утворення при цьому єдиних органів місцевого самоврядування.

Таблиця 1.1

Кількість місцевих бюджетів України у 2025 р. [27]

Типи місцевих бюджетів	01.01.2025 р.
обласні бюджети, бюджет АРК	25
бюджети міст республіканського / обласного значення	1
районні бюджети	136
бюджети територіальних громад	1469
бюджети районів у містах обласного значення	28
бюджети міст районного значення	6
бюджети селищ міського типу	39
бюджети сільрад (сіл)	229
Разом	1933

Держава постійно здійснює фінансову підтримку територіальних громад, надаючи їм кошти у формі субвенцій для реалізації програм соціально-економічного розвитку окремих територіальних громад. Такі субвенції та їх, обсяг щорічно затверджується Законом України «Про Державний бюджет України» [26].

У розділі III Бюджетного кодексу України міститься положення стосовно лише місцевих бюджетів, зокрема детальний перелік джерел формування місцевих бюджетів, процедури складання, розгляду та затвердження, виконання та формування звітності по місцевих бюджетів.

У розділі IV Бюджетного кодексу України міститься інформація стосовно міжбюджетних відносин. Так, відповідно до Бюджетного кодексу України (у редакції від 04.07.2025 р.) із Державного бюджету України можуть надаватися 10 видів міжбюджетних трансфертів (див. рис. 1.5).

Порядок надання субвенцій та умови передачі від державного бюджету до місцевих бюджетів регулюються відповідними рішеннями Кабінету Міністрів України [20].

Рис. 1.5. Трансферти, що надаються з Державного бюджету України місцевим бюджетам

Примітка. Складено автором на основі [20]

Закон України «Про Державний бюджет України» [26], який щорічно приймається Верховною Радою визначає фінансові умови функціонування та стабільність місцевих бюджетів. Цей закон встановлює обсяг міжбюджетних трансфертів, які будуть спрямовані до місцевих бюджетів для реалізації місцевих соціально-економічних програм та проектів.

Крім того, «Законом про Державний бюджет України» [26] передбачається уточнення існуючих пропорцій розподілу між державним бюджетом та місцевими бюджетами податкових надходжень, а також уточнення ставок податків. Зрозуміло, що такі зміни впливатимуть на обсяги податкових надходжень, що надійдуть до місцевих бюджетів у наступному році, формуючи їхню дохідну частину.

Так, у Законі України «Про Державний бюджет України на 2025 р.» [26] вказано, що у 2025 р. місцевим бюджетам буде виділено із державного бюджету міжбюджетних трансфертів: базова дотація – 25,5 млрд. грн., освітня субвенція – 103,2 млрд. грн., «додаткова дотація на здійснення повноважень органів місцевого самоврядування на деокупованих, тимчасово окупованих та інших територіях України, що зазнали негативного впливу у зв'язку з повномасштабною збройною агресією Російської Федерації» [28] – 36,5 млрд. грн. [28]. У межах вищезазначених коштів передбачено до обласного бюджету Тернопільської області надійде 114 млн. грн. базової дотації [28].

У проекті Закону України «Про Державний бюджет України на 2026 р.» [29] передбачено, що у 2026 р. місцевим бюджетам буде виділено із державного бюджету наступні міжбюджетні трансферти: базова дотація – 25,5 млрд. грн., освітня субвенція – 103,2 млрд. грн., «додаткова дотація на здійснення повноважень органів місцевого самоврядування на деокупованих, тимчасово окупованих та інших територіях України, що зазнали негативного впливу у зв'язку з повномасштабною збройною агресією Російської Федерації» [30] – 33,3 млрд. грн. [30]. У межах вищезазначених коштів передбачено для обласного бюджету Тернопільської області базової дотації – 160,1 млн. грн. [30].

Показники проектів місцевих бюджетів розробляються з урахуванням ключових нормативно-правових актів і прогнозних макроекономічних даних (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Нормативно-правові акти і прогнозні макроекономічні показники, які враховуються при розробленні проектів місцевих бюджетів

Примітка. Складено та узагальнено автором за [20]

Так, при розробці проєкту бюджету Тернопільської міської територіальної громади дохідної частини бюджету громади, зокрема дохідної частини враховувалися такі ключові параметри:

- збереження механізму зарахування до місцевих бюджетів у розмірі 64%;
- вилучення до державного бюджету ПДФО, який сплачують військовослужбовці;
- соціальні стандарти (враховано зростання мінімальної заробітної плати з 7,1 тис. грн. до 8,0 тис. грн., що становить збільшення на 12,7% та незмінність розміру прожиткового мінімуму) [31].

Бюджетом Тернопільської міської територіальної громади на 2025 р. передбачено отримати доходів – 3661,5 млн. грн., у тому числі до загального фонду – 3546,9 млн. грн., до спеціального фонду – 114,6 млн. грн. [31].

Підсумовуючи вищевикладене зауважимо, що нормативно-правова база у сфері формування дохідної частини місцевих бюджетів є динамічною: вона постійно переглядається та вдосконалюється як реакція на соціально-економічні зміни та виклики, що постають перед суспільством. Цей безперервний процес законотворчості спрямований на активний пошук додаткових можливостей для наповнення місцевих бюджетів. Це необхідно для зміцнення фінансової спроможності громад, що є критично важливим для їхньої самостійності та ефективного виконання власних і делегованих повноважень. Фактично, кожна зміна в законодавстві є спробою держави збалансувати власні фіскальні інтереси та потреби органів місцевого самоврядування у стійкому джерелі фінансування.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка динаміки, складу та структури доходів місцевих бюджетів України

Дослідження практики формування дохідної бази місцевого самоврядування, що є критично важливим для оцінки рівня його фінансової самостійності та здатності виконувати делеговані повноваження. В умовах фінансової децентралізації та підвищеного навантаження, спричиненого воєнним станом, особливої актуальності набуває комплексний аналіз структури та динаміки ключових джерел наповнення місцевих бюджетів. Отримані емпіричні дані та виявлені тенденції стануть надійним підґрунтям для розроблення обґрунтованих пропозицій, які сприятимуть підвищенню ефективності управління місцевими бюджетами. Аналіз надходжень до місцевих бюджетів у динаміці представлено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка доходів місцевих бюджетів України за 2021–2024 рр.

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Обсяг, млрд. грн.	580,7	555,1	652,6	676,5
Абсолютний приріст, млрд. грн.	-	-25,6	97,5	23,9
Темп зростання, %	-	95,6	117,6	103,7

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [32]

Показники табл. 2.1 відображають падіння у 2022 р. (у порівнянні з попереднім роком) загального обсягу доходів місцевих бюджетів після початку повномасштабного вторгнення: обсяг доходів знизився з 580,7 млрд. грн. у 2021 р. до 555,1 млрд. грн. у 2022 р., що призвело до від'ємного абсолютного приросту у розмірі -25,6 млрд. грн., при цьому темп зростання склав 95,6%, що підтверджує факт скорочення дохідної бази на 4,4%. Це скорочення відображає

первинний шок для економіки, пов'язаний із руйнуванням, міграцією та припиненням роботи підприємств.

2023 р. став періодом значного відновлення та компенсації втрат попереднього року, демонструючи найбільш активну позитивну динаміку за весь аналізований період: обсяг доходів суттєво зріс до 652,6 млрд. грн., абсолютний приріст був найбільшим і склав 97,5 млрд. грн., темп зростання досяг 117,6%, що свідчить про ефективність адаптації фінансової системи та економіки до умов воєнного стану.

Протягом 2024 р. загальний обсяг доходів продовжував зростати, хоча темпи зростання сповільнилися порівняно з 2023 р.: обсяг доходів досяг 676,5 млрд. грн., абсолютний приріст склав 23,9 млрд. грн., що є позитивним показником, але значно меншим, ніж приріст 2023 р. Темп зростання становив 103,7%, що вказує на стабільне, але помірне збільшення дохідної бази.

Аналіз динаміки доходів місцевих бюджетів за 2021–2024 рр. чітко відображає три фази: падіння у 2022 році під впливом повномасштабної війни, стрімке відновлення у 2023 році та стабілізацію позитивного зростання у 2024 році. В цілому, дохідна база місцевого самоврядування успішно адаптувалася до викликів воєнного часу та перевищила довоєнний рівень (676,5 млрд. грн. у 2024 р. проти 580,7 млрд. грн. у 2021 р.). Для наочності відобразимо показники динаміки на діаграмі (рис. 2.1).

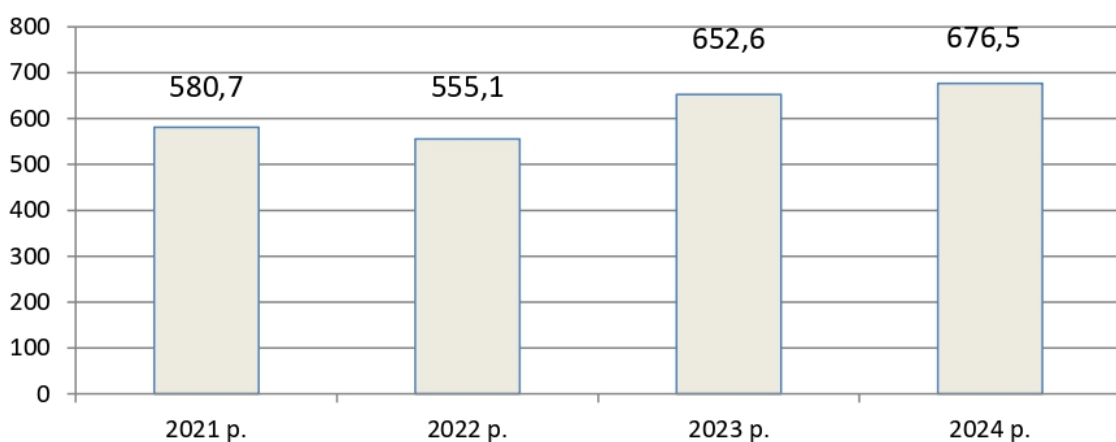

Рис. 2.1. Динаміка доходів місцевих бюджетів України за 2021–2024 рр.

Примітка. Побудовано автором за даними [32]

Як бачимо (рис. 2.1), загальна сума доходів місцевих бюджетів України протягом 2021–2024 рр. демонструвала неоднозначну динаміку, що відображає вплив зовнішніх факторів, зокрема повномасштабної військової агресії. Так, у 2021 р. загальний обсяг доходів становив 580,7 млрд. грн., у 2022 р. спостерігалось зниження показника до 555,1 млрд. грн., що є логічним наслідком падіння економічної активності на початку воєнного стану. Дійсно, таке зниження пов'язане передусім із введенням воєнного стану, який спричинив різке скорочення ділової активності, переміщення населення, втрату частини податкової бази та зниження надходжень від основних джерел місцевих податків.

Попри складні умови воєнного часу, після тимчасового спаду у 2022 році, у 2023 р. спостерігається поступове відновлення фінансових показників — доходи зросли до 652,6 млн. грн., і ця позитивна тенденція збереглася у 2024 р. — до 676,5 млн. грн.. Така позитивна динаміка свідчить про пристосування органів місцевого самоврядування до нових реалій, активізацію податкової дисципліни, збільшення фінансової підтримки з боку державного бюджету та міжнародних партнерів, а також про посилення ролі громад у забезпеченні стабільності фінансової системи на місцях. Отже, місцеві бюджети поступово відновлюють свою спроможність. Зростання доходів у 2023–2024 рр. демонструє тенденцію до стабілізації фінансової системи та ефективнішого управління місцевими ресурсами, що є важливою передумовою для післявоєнного відновлення територіальних громад. Таким чином, незважаючи на війну, дохідна база місцевого самоврядування не лише відновилася, але й перевищила довоєнний рівень

Розглянемо динаміку структури доходів місцевих бюджетів (табл. 2.2). Структура дохідної частини місцевих бюджетів України за аналізований період характеризується стійкою домінуючою роллю податкових надходжень незважаючи на значні коливання, спричинені воєнним станом. Дійсно, протягом усіх років ключову роль у формуванні місцевих бюджетів відігравали податкові надходження, які є безумовним лідером і головним джерелом доходів

місцевих бюджетів: їхня питома вага коливалася від 59,7% (2021 р.) до 70,9% (2022 р.).

Таблиця 2.2

**Динаміка та структура доходів місцевих бюджетів України
за 2021–2024 рр.**

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Податкові надходження	346,7	59,7	393,5	70,9	434,5	66,6	441,1	65,2
Неподаткові надходження	27,2	4,7	22,0	4,0	36,5	5,6	43,6	6,4
Доходи від операцій з капіталом	3,5	0,6	2,3	0,4	3,6	0,6	4,9	0,7
Цільові фонди	0,6	0,1	0,3	0,1	0,4	0,1	0,6	0,1
Офіційні трансферти	202,7	34,9	137,0	24,7	177,6	27,2	189,3	28,0
Всього доходів	580,7	100,0	555,1	100,0	652,6	100,0	676,5	100,0

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [32]

Зростання частки податкових надходжень у 2022 р. (до 70,9%) відбулося на тлі загального скорочення доходів та різкого падіння обсягу трансфертів. Це підкреслює їхню високу стійкість у кризовий період, ймовірно, завдяки стабільним надходженням від ПДФО. У 2023–2024 рр. їх частка податків у доходах дещо знизилася (до 66,6% та 65,2% відповідно), оскільки почали відновлюватися обсяги трансфертів.

Офіційні трансферти (субвенції, дотації) є другим за значимістю елементом, що відображає рівень залежності місцевого самоврядування від державного бюджету: їхня частка суттєво скоротилася з 34,9% у 2021 р. до 24,7% у 2022 р., що вказує на зміни у пріоритетах державного фінансування на початку війни. Протягом 2023–2024 рр. їхня частка поступово відновлювалася (до 28,0% у 2024 р.), але не досягла довоєнного рівня (34,9%).

Неподаткові надходження, що відображають доходи від місцевого майна, адміністративних послуг та штрафів, є важливим індикатором фінансового потенціалу територіальних громад. Їхня питома вага залишається відносно невеликою, але демонструє тенденцію до зростання після спаду у 2022 р.

Частка цих доходів зросла з 4,7% у 2021 р. до 6,4% у 2024 р. Це збільшення, особливо в умовах війни, може свідчити про підвищення ефективності управління місцевими активами або зростання попиту на платні послуги.

Доходи від операцій з капіталом незначний вплив на загальну структуру доходів, разом складаючи менше 1% у всі аналізовані роки.

Структура дохідної частини місцевих бюджетів України зображена на діаграмі (рис. 2.2).

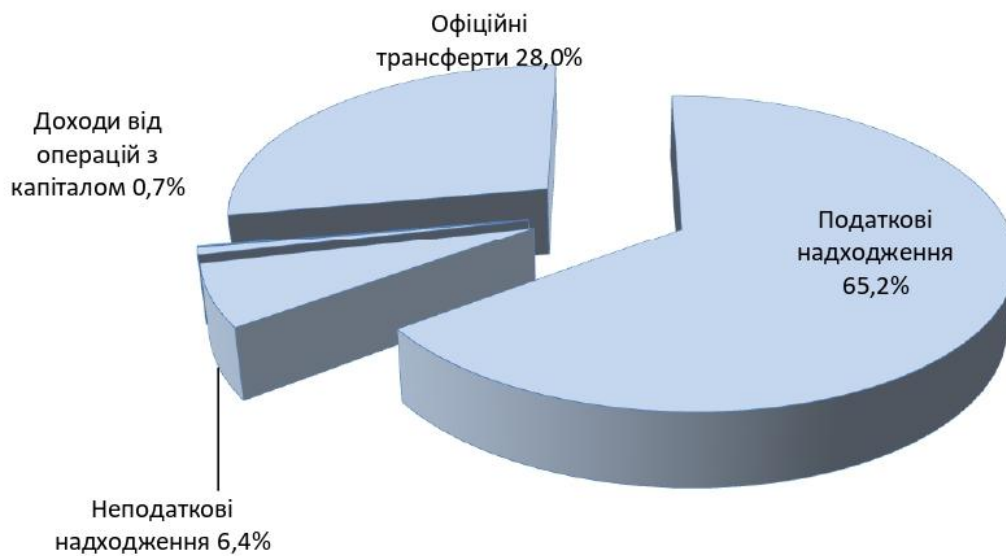

Рис. 2.2. Структура доходів місцевих бюджетів України у 2024 р.

Примітка. Побудовано автором за даними [32]

Аналіз структури доходів місцевих бюджетів (рис. 2.2) підтверджує, що місцеві бюджети України критично залежать від податкових надходжень та трансфертів (державної підтримки). Зміна співвідношення між цими двома гігантами вказує на підвищення ролі податків у період воєнних викликів, що вимагає подальшого пошуку резервів для зміцнення власної дохідної бази за рахунок ефективнішого використання неподаткового потенціалу.

Отже, тенденції динаміки доходів місцевих бюджетів характеризуються відносною стабільністю основних джерел та водночас вказують на необхідність диверсифікації доходів і зміцнення фінансової автономії громад для ефективного виконання їхніх повноважень у післявоєнний період.

2.2. Податкові джерела наповнення місцевих бюджетів України

Наповнення місцевих бюджетів залежить від низки фіскальних інструментів, серед яких податкові доходи відіграють центральну роль як найбільш прогнозовані та регульовані джерела. Для забезпечення сталого розвитку громад необхідно регулярно аналізувати ефективність системи оподаткування на місцевому рівні. Проаналізуємо ключові показники динаміки податкових надходжень для виявлення змін їхньої внутрішньої структури, що є необхідною передумовою для розробки дієвих рекомендацій щодо зміцнення дохідної бази місцевого самоврядування (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка податкових надходжень до місцевих бюджетів України за 2021–2024 рр.

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Обсяг, млрд. грн.	346,7	393,5	434,5	441,1
Абсолютний приріст, млрд. грн.	-	46,8	41,0	6,6
Темп зростання, %	-	113,5	110,4	101,5

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [32]

Як бачимо (табл. 2.3), загальна тенденція є позитивною, оскільки обсяг податкових надходжень щороку зростає досягнувши 441,1 млрд. грн. у 2024 р. порівняно з 346,7 млрд. грн. у 2021 р.. Найбільш суттєвий приріст обсягу було зафіксовано у 2022 р., коли абсолютний приріст становив 46,8 млрд. грн. (темп зростання 113,5%), що є максимальним показником за весь період. Це збільшення частки сталося на тлі загального скорочення економіки та зменшення трансфертів, підкреслюючи високу стійкість податкової бази, зокрема ПДФО, під час активних бойових дій.

У 2023 р. зростання продовжилося, але показники динаміки знизилися – абсолютний приріст зменшився до 41,0 млрд. грн., темп зростання становив 110,4%, що є уповільненням порівняно з попереднім роком. У 2024 р.

зафіксовано критичне уповільнення динаміки: абсолютний приріст – 6,6 млрд. грн., темп зростання становив 101,5%, що є значним падінням порівняно з попередніми роками.

Проаналізуємо динаміку структури податкових надходжень місцевих бюджетів (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Динаміка та структура податкових надходжень до місцевих бюджетів
України у 2021–2024 рр.**

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Податкові надходження	346,7	100	393,5	100	434,5	100	441,1	100
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	228,3	65,8	285,8	72,6	304,9	70,2	285,4	64,7
Внутрішні податки на товари та послуги	17,8	5,1	13,1	3,3	22,4	5,2	27,8	6,3
Місцеві податки і збори	89,9	25,9	84,3	21,4	100	23,0	119,8	27,2
Інші податки	10,7	3,1	10,3	2,7	7,3	1,7	8,0	1,8

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [32]

У процесі оцінки структури податкових надходжень у складі місцевих бюджетів України (табл. 2.4) виявлено, що найбільшими за значимістю є група податків на доходи: їх частка становила 72,6–64,7% від загального обсягу податкових надходжень і вирізняється стабільним зростанням у 2021–2023 рр. Зростання цієї групи доходів (пік у 72,6% у 2022 р.) пояснюється двома головними чинниками: зростання заробітних плат військовослужбовців та відповідно зростання надходжень від ПДФО.

Місцеві податки та збори традиційно виконують функцію надійного джерела наповнення дохідної частини бюджетів місцевих громад України. Аналіз динаміки засвідчує, що у 2021 р. і їх надходження досягли 89,9 млрд. грн., складаючи 25,9% від загального обсягу податкових

надходжень. У наступному, 2022 р., їх обсяг трохи збільшився до 75,7 млрд. грн., проте відносна частка в сукупних надходженнях дещо зменшилася, зафіксувавшись на рівні 21,4%. У 2023 р. абсолютний показник продовжив зростати, сягнувши 89,9 млрд. грн., що становило 25,9% від усіх податків. Проте у 2024 році, незважаючи на загальну економічну адаптацію, обсяг місцевих податків тимчасово знизився до 84,3 млрд. грн., хоча їхня частка в загальних податкових надходженнях помітно зросла до 27,2% (цей тренд відображено в табл. 2.4). Таким чином, у період з 2021 по 2024 рр. абсолютний обсяг місцевих податків та зборів загалом демонстрував зростання, їхня питома вага у сумарному фіскальному обсязі зросла з 25,9% до 27,24%.

Слід зазначити, що із усієї групи внутрішніх податків до місцевих бюджетів України спрямовується виключно акцизний податок. Його відносна частка у загальній структурі податкових надходжень коливалася наступним чином: 5,1% у 2021 р., спад до 3,3% у 2022 р., зростання до 5,2% у 2023 р. і 6,3% у 2024 р. (див. табл. 2.4).

Враховуючи значимість податків на доходи, розглянемо їх більш детально (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка обсягу та структури податків на доходи та прибуток, на збільшення ринкової вартості місцевих бюджетів України у 2021–2024 рр.

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	228,3	100,0	285,8	100,0	304,9	100,0	285,4	100,0
податок на прибуток підприємств	16,1	7,1	13,5	4,7	15,5	5,1	27,9	9,8
ПДФО	212,2	92,9	272,2	95,3	289,4	94,9	257,5	90,2

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [32]

Оцінка показників (табл. 2.5) свідчить, що протягом усього аналізованого періоду податок на доходи, котрий сплачують фізичні особи залишався критично важливим і домінуючим джерелом наповнення місцевих бюджетів, оскільки його питома вага постійно перевищувала 90%, досягнувши піку у 95,3% у 2022 р. Надходження цього податку зростало із 212,2 млрд. грн. (2021 р.) до 289,4 млрд. грн. (2023 р.), що, ймовірно, було обумовлено значними виплатами військовослужбовцям. Однак у 2024 р. цей показник суттєво знизився до 257,5 млрд. грн., що є найнижчим рівнем за останні три роки і спричинило зменшення його частки до 90,2%.

Відповідно статті 64 Бюджетного кодексу України [20], до доходів місцевих бюджетів зараховується 100% податку на прибуток комунальних підприємств, 10% податку на прибуток підприємств, які розташовуються на території громади. У 2021–2024 рр. питома вага податку на прибуток складала 5,1–9,8% (табл. 2.5).

Зважаючи на те, що ПДФО формує фінансовий фундамент місцевих бюджетів, необхідно детально оцінити його внесок у забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Динаміка показника питомої ваги ПДФО у доходах місцевих бюджетів
України у 2021–2024 рр.**

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
Доходи всього	580,7	100,0	555,1	100,0	652,6	100,0	676,5	100,0
ПДФО	212,2	36,5	272,2	49,0	289,4	44,3	257,5	38,1

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [32]

ПДФО є важливим джерелом, яке наповнює місцеві бюджети України і забезпечує їх значну фінансову автономію. Його бюджетонаповнююче значення демонструє питома вага у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів протягом останніх років: у 2021 р. – 36,5%; у 2022 р. спостерігаємо

значне зростання до 49,0%; у 2023 р. він дещо знизився до 44,3%; у 2024 р. спостерігаємо подальше зниження до 38,1%.

Зростання питомої ваги даного податку у 2022 р., коли вона сягнула 49,0% (майже половина всіх доходів) (див. табл. 2.6) пов'язане з повномасштабним вторгненням росії, збільшенням чисельності військовослужбовців та суттєве зростання їх грошового забезпечення. Відповідно до чинного на той момент законодавства, ПДФО з виплат військових, надходив до бюджетів тих громад, де вони проходили службу, це і забезпечило наповнення місцевих бюджетів у складний воєнний час.

Однак, в кінці 2022 р. було запроваджено зміни до Бюджетного кодексу, які закріпили передачу «коштів від оподаткування доходів у вигляді грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями, поліцейськими та особами рядового і начальницького складу до спеціального фонду Державного бюджету України» [36], для підвищення рівня обороноздатності нашої держави.

Таким чином, значні за обсягом та питомою вагою кошти, що надходять до місцевих бюджетів від ПДФО не лише забезпечують фінансову основу для реалізації місцевих програм та проєктів, але й стали критично важливим стабілізуючим фактором для доходів громад під час військової агресії.

Місцеві податки та збори є фундаментальним елементом системи фінансової самодостатності територіальних громад, оскільки вони формують власну податкову базу, не залежну від загальнодержавного перерозподілу. Ці надходження, що встановлюються рішеннями органів місцевого самоврядування в рамках, визначених Податковим кодексом, дають громадам необхідну гнучкість для фінансування першочергових видатків, пов'язаних із розвитком інфраструктури, підтримкою соціальної сфери та забезпеченням життєдіяльності населених пунктів. Таким чином, місцеві податки безпосередньо відображають принципи фіскальної децентралізації, зміцнюючи економічну відповідальність місцевої влади перед її мешканцями. Показники табл. 2.4 свідчать про доволі значиму їх роль (21,4–27,2% від загального обсягу

доходів бюджету). Показники динаміки та структури місцевих податків і зборів, котрі надійшли до місцевих бюджетів України представлено у табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Динаміка обсягу та структури надходжень місцевих податків і зборів до місцевих бюджетів України у 2021–2024 рр.

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Місцеві податки і збори	89,9	100	84,3	100	100,0	100,0	119,8	100,0
податок на майно	43,3	48,2	36,8	43,7	43,8	43,8	50,2	41,9
єдиний податок	46,3	51,5	47,2	56,0	55,8	55,8	69,1	57,7
збір за місця паркування транспортних засобів	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2
туристичний збір	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [32]

Представлені дані (табл. 2.7) відображають стійке зростання місцевих податків і зборів в абсолютних показниках, незважаючи на економічні виклики, спричинені повномасштабною агресією. Загальна сума місцевих податків і зборів збільшилася з 89,9 млрд. грн. у 2021 р. до 119,8 млрд. грн. у 2024 році, що свідчить про відновлення та посилення фіскальної бази громад.

Центральне місце серед місцевих податків і зборів посідає єдиний податок, який став головним наповнювачем місцевої казни та демонструє найбільшу стійкість. Його питома вага стабільно перевищує половину всіх місцевих податкових надходжень, зростаючи від 51,5% у 2021 році до 57,7% у 2024 р. Найвищий відносний приріст частки цього податку спостерігався у 2022 р., коли вона досягла 56,0%. Це свідчить про певний рівень стійкості або можливість швидкої адаптації суб'єктів малого та середнього бізнесу, які застосовують спрощену систему оподаткування, до умов воєнного стану, а також про його важливість як джерела швидких і стабільних надходжень для місцевої влади. В абсолютних цифрах єдиний податок зріс з 46,3 млрд. грн. у 2021 р. до 69,1 млрд. грн. у 2024 р.

Другим за важливістю компонентом є податок на майно. У 2021 р. він мав значну частку у 48,2% і майже дорівнював єдиному податку. Однак, починаючи з 2022 року, його відносне значення почало знижуватися. Це пояснюється тим, що, хоча в абсолютних показниках він відновлюється після падіння у 2022 р. (з 43,3 млрд. грн. до 36,8 млрд. грн.) та досяг 50,2 млрд. грн. у 2024 р., його питома вага скоротилася до 41,9%. Це зниження частки є результатом динамічнішого зростання надходжень від єдиного податку, а також наслідком застосування податкових пільг, або ж фізичного руйнування об'єктів оподаткування внаслідок військових дій.

Інші місцеві збори, а саме збір за місця паркування засобів транспорту та туристичний збір відзначаються низькою питоною вагою – на рівні 0,3%–0,4% протягом усього аналізованого періоду. Ці збори, хоча й важливі для регулювання певних сфер міської економіки та туристичної галузі, однак вони суттєво не впливають на рівень фінансової стійкості місцевих бюджетів, оскільки їх абсолютні значення вимірюються сотнями мільйонів гривень, а не десятками мільярдів.

Таким чином, аналіз підтверджує, що структура місцевих податкових надходжень характеризується фактичною двокомпонентною моделлю, де домінують єдиний податок та податок на майно. Війна призвела до структурного зсуву: роль єдиного податку як найбільш стійкого та основного джерела фінансування громад посилилася, тоді як відносна значущість податку на майно дещо зменшилася. Це підкреслює необхідність для місцевої влади підтримувати сприятливе середовище для малого бізнесу, одночасно шукаючи шляхи для посилення адміністрування та наповнення бюджету за рахунок майнового оподаткування.

Отже, податкові надходження є визначальним фактором у забезпеченні фінансової спроможності місцевих бюджетів України та реалізації принципів фіскальної децентралізації. Аналіз показав, що в умовах значних економічних потрясінь, викликаних війною, визначальну роль відіграє ПДФО. Водночас, у структурі власних місцевих податків спостерігається чітке домінування єдиного

податку, який демонструє високу стійкість суб'єктів малого підприємництва, тоді як надходження від майнового оподаткування зазнали певних відносних втрат. Збереження і подальше зміцнення цієї податкової бази є ключовою передумовою для відновлення економічного розвитку громад та гарантування їхньої життєдіяльності в довгостроковій перспективі.

2.3. Склад, структурні зміни та тенденції бюджетних трансфертів, неподаткових надходжень і доходів від операцій з капіталом у місцевих бюджетах

Фінансова самостійність та стійкість місцевого самоврядування значно впливає на ефективність децентралізації, а її забезпечення безпосередньо залежить від формування дохідної бази бюджету. Саме тому, особливого значення набуває аналіз динаміки тих джерел, які доповнюють або компенсують податкові надходження, дозволяючи громадам реалізовувати інвестиційні та соціальні пріоритети. Проаналізуємо сучасні тенденції, що склалися у сфері бюджетних трансфертів (як ключового інструменту державного регулювання фінансових потоків), неподаткових надходжень (що відображають ефективність управління комунальним майном та надання послуг), а також доходів від операцій з капіталом (які є індикатором майнової та інвестиційної активності). Виявлення змін у структурі та обсягах цих трьох складових дозволяє всебічно оцінити фіскальну спроможність місцевих бюджетів та прогнозувати потенційні ризики й можливості для їхнього подальшого розвитку.

Міжбюджетні трансферти (зокрема, дотації та субвенції) є другою за вагою складовою доходів і виступають прямим індикатором фінансової залежності органів місцевого самоврядування від державного бюджету (див. табл. 2.1).

Аналіз динаміки показує різке зменшення їхньої частки на початку війни: з 34,9% у 2021 р., вона істотно знизилася до 24,7% у 2022 р. (див. табл. 2.1). Це різке скорочення відображає фундаментальні зміни у пріоритетах централізованого фінансування у перший рік повномасштабної агресії. Протягом 2023–2024 рр. спостерігалася тенденція до поступового відновлення цього показника (28,0% у 2024 р.), показник питомої ваги трансфертів так і не повернувся до довоєнного рівня (34,9%), що може свідчити про довгострокову корекцію державної фінансової політики або зростання внутрішньої фіскальної стійкості громад.

Динаміка структури міжбюджетних трансфертів, що їх отримали місцеві бюджети України відображена у табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Динаміка, склад та структура трансфертів від органів державного управління місцевим бюджетам України у 2021–2024 рр.

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Офіційні трансферти	202,9	100,0	136,8	100,0	177,6	100,0	189,3	100,0
Дотації	22,8	11,2	22,2	16,2	50,3	28,4	53,1	28,3
Субвенції	179,9	88,7	114,6	83,8	127,1	71,6	134,8	71,6
Від ЄС та інших донорських організацій та інституцій	0	0	0,2	0,1	0,2	0	1,4	0,1

Примітка. Складено автором на основі [32]

До особливостей структури трансфертів, отриманих місцевими бюджетами у період війни слід віднести надходження коштів від ЄС, інших держав, а також донорських організацій та інституцій, хоча їх питома вага була незначною (табл. 2.8).

Значними обсягами вирізнялися субвенції, які склали 88,7–71,6% від загального обсягу трансфертів, тому заслуговує на більш детальне дослідження (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

**Динаміка, склад та структура субвенцій з державного бюджету
місцевим бюджетам України у 2021–2024 рр.**

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Субвенції	179,9	100,0	114,6	100,0	127,1	100,0	134,8	100,0
Освітня субвенція	100,1	55,6	96,7	84,3	90,7	71,4	104,2	77,3
Підтримка окремих закладів та заходів у системі охорони здоров'я	5,4	3,0	2,8	2,5	2,2	1,7	1,9	1,4
На соц.-екон. розвиток територій	6,3	3,5	0	0	0	0	0	0
На розвиток об'єктів соціально-культурної сфери	8,1	4,5	0	0	0	0	0	0
На будівництво, реконструкцію, утримання автомобільних доріг місцевого значення	25,8	14,3	7,4	6,5	16,0	12,6	0	0
Нова українська школа/Спроможна школа	0,9	0,5	0	0	0	0	1,3	1,0
На будівництво об'єктів, що мають вплив на життєдіяльність населення	0	0	0	0	4,0	3,2	0	0
Надзвичайна кредитна програма відновлення України	0	0	0,2	0,1	0	0	0	0
Підтримка територій, що зазнали впливу від збройного конфлікту	0	0	0,5	0,4	3,4	2,7	5,4	4,0
Грошова компенсація за отримання жилих приміщень учасникам АТО,УБД	0	0	0	0	2,3	1,7	4,7	3,6
Грошова компенсація за отримання жилих приміщень ВПО	0,5	0,3	0	0	3,6	2,9	5,6	4,2
Підтримка особам з особливими освітніми потребам	0	0	0,5	0,4	0	0	0,3	0,2
Забезпечення харчування учням початкових класів	0	0	0	0	0	0	3,9	2,9

Примітка. Складено автором на основі [32]

Аналіз динаміки структури державних субвенцій, що надходили до місцевих бюджетів України у 2021–2024 рр., дає підстави стверджувати, що їхній склад не є статичним. Цей перелік постійно трансформується та

адаптується, безпосередньо віддзеркалюючи мінливі потреби часу та стратегічні вимоги, що постають перед країною. Інакше кажучи, субвенції виступають гнучким інструментом, що оперативно реагує на актуальні державні пріоритети.

Аналіз динаміки обсягів та внутрішньої структури субвенцій, що надійшли з державного бюджету до місцевих бюджетів протягом 2021–2024 рр., чітко засвідчує реакцію державної фінансової політики на виклики воєнного часу, а також вказує на фокус післявоєнного відновлення. Загальний річний обсяг субвенцій, попри суттєве зменшення на початку повномасштабної агресії (зі 179,9 млрд. грн. у 2021 р. до 114,6 млрд. грн. у 2022 р.), демонструє ознаки відновлення фінансування, досягнувши 134,8 млрд. грн. у 2024 р.

Ці кількісні зміни супроводжуються глибокою структурною перебудовою, що полягає у відмові від фінансування некритичних капітальних інвестицій на користь посилення соціальних, компенсаційних та оборонних програм.

Так, для забезпечення мобілізації ресурсів та їхнього спрямування на першочергові потреби національної безпеки, низка програм, переважно пов'язаних із капітальним розвитком і некритичною інфраструктурою, була повністю призупинена (див. табл. 2.9):

- у 2022 р. було повністю припинено фінансування субвенцій на соціально-економічний розвиток територій та на розвиток об'єктів соціально-культурної сфери (фінансування було у 2021 р. з часткою 3,5% та 4,5% відповідно). Це відображає пріоритезацію бюджетних витрат і тимчасове згортання програм, які не є критично важливими для життєзабезпечення та оборони;

- згортання інфраструктурних проєктів: (яке у 2021 р. становило значні 14,3%) у 2024 р. було повністю припинено фінансування будівництва та реконструкції автомобільних доріг місцевого значення, хоча у 2023 р. їх питома вага становила 12,6%;

– субвенція на будівництво об'єктів, що мають вплив на життєдіяльність населення (3,2% у 2023 р.), не надавалася, що свідчить про масове перенаправлення коштів дорожнього та капітального фондів на оборонні потреби.

На тлі згортання капітальних програм, частка субвенцій соціального та гуманітарного спрямування, а також освітніх програм, значно зростає:

- освітня субвенція залишається найбільшою статтею і її питома вага в загальному обсязі трансфертів суттєво зростає з 55,6% у 2021 р. до 77,3% у 2024 р., що підкреслює безумовний пріоритет фінансування функціонування системи освіти, незважаючи на війну;

- субвенції, спрямовані на подолання наслідків війни, демонструють найбільше зростання;

- фінансування «грошової компенсації за отримання жилих приміщень внутрішньо переміщеним особам» [32] зросло з мізерних 0,3% у 2021 р. до 4,2% у 2024 р., що відображає критичну потребу у вирішенні житлової кризи, спричиненої масовим переміщенням населення;

- компенсація житла для учасників АТО та УБД також набула значної ваги (3,6% у 2024 р.), підтверджуючи посилену увагу до соціального захисту ветеранів;

- субвенція підтримки територій, котрі зазнали впливу від збройного конфлікту, є прямою реакцією на агресію, її частка досягла 4,0% у 2024 р.;

- у 2024 р. відновилося фінансування програм, які раніше були призупинені або відсутні, наприклад, забезпечення харчування учням початкових класів (2,9%), що сигналізує про повернення до відновлення соціальних гарантій;

- фінансування реформ, зокрема Нової української школи подвоїлося (з 0,5% до 1,0%).

Таблиця 2.10

**Динаміка, склад та структура дотацій з державного бюджету
місцевим бюджетам України у 2021–2024 рр.**

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Дотації	22,8	100,0	22,2	100,0	50,3	100,0	53,1	100,0
Базова дотація	15,7	68,9	16,3	73,5	29,0	57,5	21,1	39,8
Додаткова дотація на компенсацію втрат через надання пільг, встанов. державою	0	0,0	0	0	0,8	1,5	0,4	0,7
Додаткова дотація на утримання закладів охорони здоров'я та освіти	5,9	25,9	3,0	13,3	3,5	6,9	3,5	6,4
Додаткова дотація на здійснення повноважень ОМС на деокупованих, тимч. окупованих та ін.. територіях, що зазнали негат. впливу війни	0	0	0	0	17,2	34,1	28,2	53,1
Додаткова дотація на провед. розрахунків протягом опал. сезону	0,5	2,2	1,5	6,7	0	0	0	0

Примітка. Складено автором на основі [32]

Найбільшу питому вагу надходжень дотацій із державного бюджету до місцевих бюджетів України у 2021–2023 рр. займала базова дотація (73,5–57,5%) (табл. 2.10). Головне призначення цього фінансового інструмента – нівелювати диспропорції у податковій спроможності різних територіальних громад, забезпечуючи рівніші можливості для виконання бюджетних повноважень органів влади.

Починаючи із 2023 р. із держбюджету виділяється «додаткова дотація на здійснення повноважень органів місцевого самоврядування на деокупованих, тимчасово окупованих та інших територіях, що зазнали негативного впливу війни» [32], питома вага якої у 2024р. склала 53,1%

Неподаткові надходження упродовж аналізованого періоду становили 4,0–6,4% від сумарного обсягу доходів місцевих бюджетів (див. табл. 2.2). У

«Класифікації доходів бюджету» [37] вказано наступні групи «неподаткових доходів бюджетів: власні надходження бюджетних установ, доходи від власності та підприємницької діяльності, доходи від некомерційного та побічного продажу, адміністративні збори та платежі, інші неподаткові надходження» [37]

Таблиця 2.11

**Динаміка складу та структури неподаткових доходів до місцевих бюджетів
України у 2021–2024 рр.**

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Неподаткові надходження	27,2	100,0	22,0	100,0	36,5	100,0	43,6	100,0
Доходи від власності і підприємницької діяльності	1,8	6,6	1,3	6,0	1,8	4,9	1,7	3,8
Адміністративні збори і платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	4,8	17,6	4,2	19,1	5,3	14,5	6,0	13,8
Інші неподаткові надходження	1,8	6,6	1,2	5,4	2,0	5,4	4,2	9,5
Власні надходження бюджетних установ	18,9	69,5	15,3	69,5	27,5	75,2	31,8	72,9

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [32]

Оцінюючи показники, відображені в табл. 2.11, можна дійти висновку, що ключовим джерелом серед неподаткових доходів місцевих бюджетів є кошти, зароблені самими бюджетними установами. Важливою особливістю цієї категорії надходжень є те, що вони зараховуються безпосередньо до спеціального фонду місцевого бюджету. Так, питома вага даної групи становила 69,5–75,2% від усіх неподаткових надходжень.

Наступними за значимістю серед неподаткових надходжень є «адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності» [37], які формуються за рахунок «плати за ліцензії на певні види господарської діяльності та сертифікати, адміністративні збори за проведення державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та

громадських формувань, плата за ліцензії на право оптової та роздрібної торгівлі алкогольними напоями, тютюновими виробами та рідинами, що використовуються в електронних сигаретах» [37]. Частка цієї групи становила 13,8–19,1% від усіх неподаткових надходжень, причому спостерігаємо її зниження у 2023–2024 рр.

Серед неподаткових доходів місцевих бюджетів найнижчим рівнем вирізняються доходи, отримані від власності та підприємницької діяльності 3,8–6,6% (див. табл. 2.11), і котрі надходять від комунальних підприємств як частина їх прибутку, а також як штрафні санкції.

«Класифікацією доходів бюджету» [37] передбачено, що до доходів від операцій з капіталом належать: кошти, отримані від реалізації безхазяйного майна та скарбів, продажу землі. Питома вага таких доходів була незначною та складала 0,4–0,7% від усіх доходів місцевих бюджетів.

Підсумовуючи вищевикладене зауважимо, що на початку повномасштабної війни спостерігалось різке скорочення частки міжбюджетних трансфертів, що було викликано переорієнтацією державних пріоритетів. Це кількісне зменшення супроводжувалося глибокою структурною перебудовою трансфертів: було повністю згорнуто фінансування капітальних інвестицій та інфраструктурних проєктів на користь соціальних, компенсаційних та освітніх субвенцій, зокрема, підтримки внутрішньо переміщених осіб та уражених конфліктом територій. Серед неподаткових надходжень, які формують внутрішній потенціал громад, найбільшу частку традиційно займають власні надходження бюджетних установ, що відображають ефективність надання платних послуг. Отже, фінансова політика періоду війни адаптувалася, спрямувавши бюджетні ресурси переважно на критичні потреби життєзабезпечення та соціального захисту, що позначилося на структурі місцевих бюджетів.

РОЗДІЛ 3

РЕЗЕРВИ ЗРОСТАННЯ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У ПЕРІОД ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

У період тривалої збройної агресії проти України проблема оптимізації доходів місцевих бюджетів набула стратегічного значення, оскільки саме місцеві фінанси забезпечують стійкість територіальних громад, збереження базових публічних сервісів та створення умов для відновлення економічної активності. Дослідження показало, що воєнні ризики, релокація бізнесу, зміна структури зайнятості, порушення логістики та міграційні процеси впливають на всі ключові джерела доходів. Водночас цей період виявив не лише слабкі місця бюджетної системи, а й досить значний потенціал, який не був повністю задіяний у довоєнні роки [38, с. 98]. В умовах високої турбулентності особливо важливим є створення механізмів, що дають змогу громадам залишатися фінансово спроможними і водночас достатньо гнучкими, щоб реагувати на виклики та використовувати нові ресурси.

Крім цього, ключовими векторами фінансової стратегії у післявоєнний період мають стати посилення податкової незалежності територій, розвиток їхньої внутрішньої ресурсної бази, а також удосконалення механізмів справляння платежів за землю та майно. Реальне нарощування власних фінансових джерел є єдиною умовою, за якої громади зможуть виступати повноцінними суб'єктами відбудови, сталого розвитку та ефективного управління трансформаційними процесами на своїх територіях. Здійснене дослідження дозволило зробити висновок, що оптимізація доходів місцевих бюджетів може бути досягнута при посиленні ролі власних доходів, зокрема, за рахунок податкових та неподаткових інструментів. Разом з тим, їх зростання доходів визначається спроможністю органів місцевого самоврядування застосовувати системний управлінський підхід, прозоре адміністрування та ефективну координацію з державним рівнем. Економічні процеси періоду війни

продемонстрували, що навіть за умов зниження податкової бази можна підвищувати результативність доходів шляхом кращого виявлення платників, модернізації облікових систем, створення цифрових сервісів та оновлення локальних правил використання комунального майна. Територіальні громади, які оперативно адаптували місцеві нормативні акти, отримали суттєві бюджетні вигоди, зберегли інвестиційний інтерес малого бізнесу та забезпечили стабільність надходжень.

Резервом зростання доходів місцевих бюджетів є ПДФО, який залишається ключовим джерелом їх формування (близько 40% від усіх доходів, див. табл. 2.6). У період воєнних переміщень та переходу частини населення на віддалені формати роботи важливо створювати умови для того, щоб платник був прив'язаний до реальної громади, де проживає та користується її інфраструктурою.

На нашу думку, необхідним кроком у поточному контексті є кардинальне реформування порядку зарахування ПДФО. Пропонуємо змінити принцип прив'язки податку до юридичного розташування працедавця, натомість визначаючи кінцевого отримувача податку за місцем постійного проживання співробітника (принцип «Податок слідує за платником»). Такий підхід ґрунтується на фундаментальному принципі фіскальної справедливості: податок має надходити до того місцевого бюджету, який несе витрати на соціальне та інфраструктурне забезпечення платника. Житель громади, який щоденно користується дорогами, освітніми та медичними закладами, а також іншими комунальними послугами своєї громади проживання, фінансує їх опосередковано через податок, який зараз часто залишається в бюджеті громади, де розташоване його робоче місце, а не там, де платник отримує суспільні послуги за рахунок бюджету громади [39, с. 277].

Чинна система оподаткування створює несправедливий дисбаланс, коли місцеві бюджети промислових центрів та великих міст акумулюють левову частку ПДФО, тоді як сусідні громади (так звані «спальні райони») несуть значне соціальне навантаження, обслуговуючи велику кількість мешканців-

працівників, але мають недостатню податкову базу. Перехід на зарахування ПДФО за місцем проживання усуне цей перекид, надавши громадам, де фактично проживають працівники, ресурси, необхідні для підтримки їхньої життєдіяльності.

Рис. 3.1. Переваги прив'язки ПДФО до місця постійного проживання платника податку

Примітка. Узагальнено автором

Зміни, пов'язані із прив'язкою місця проживання платника податку дозволить місцевому самоврядуванню справедливо розподіляти податкові надходження, забезпечуючи пряму відповідність між отриманими коштами та фактичним навантаженням на комунальні служби, інфраструктуру, медичне обслуговування, освіту та інші життєво важливі послуги, якими користується платник податку.

Запровадження вищевказаних змін дозволить громадам отримати пряму фінансову зацікавленість у стимулюванні офіційної реєстрації місця проживання громадян, що також сприятиме поліпшенню демографічного та соціального обліку населення. Для цього необхідні комплексні заходи: активне інформування населення, консультаційна підтримка для роботодавців, удосконалення процедур реєстрації податкової адреси, співпраця з центрами зайнятості та місцевими офісами ДПСУ.

Одним із найважливіших шляхів посилення фінансової стійкості місцевих бюджетів є суттєве зменшення тіньового сегменту ринку праці, зокрема викорінення практики неофіційних виплат заробітної плати, відомих як «зарплати у конвертах» [40, с. 13]. Ця проблема набуває особливої гостроти в умовах воєнного стану, коли органи місцевого самоврядування стикаються з

критичним зростанням потреб: фінансуванням критичної інфраструктури, наданням соціальної допомоги та необхідністю підтримки життєздатності економіки громад. У такій ситуації будь-яка втрата потенційних податкових надходжень неминуче знижує фінансову спроможність місцевої влади.

Неофіційні виплати заробітної плати, які не відображаються в обліку, спричиняють прямі фіскальні втрати. Громади недоотримують кошти з найбільш надійних джерел наповнення своїх бюджетів: ПДФО та єдиного податку від фізичних осіб-підприємців. Саме ці обов'язкові платежі формують основу фінансової незалежності громад і дають можливість утримувати освітні заклади, медичні установи, комунальні служби, а також реалізовувати необхідні інфраструктурні проєкти. Збільшення частки неофіційної зайнятості прямо пропорційне зростанню навантаження на соціальну сферу, оскільки працівники без офіційного оформлення втрачають соціальний захист і частіше змушені звертатися по допомогу до громади.

Для подолання проблеми «зарплат у конвертах» необхідний системний підхід, який комбінує інструменти контролю, стимулювання та інформаційної роботи. Ключову роль відіграє посилення аналітичних можливостей місцевих підрозділів Державної податкової служби. Це передбачає активне використання ризик-орієнтованих систем для виявлення розбіжностей між задекларованими доходами суб'єктів господарювання та їхніми фактичними виробничими обсягами. Надзвичайно ефективним є метод перехресної верифікації даних: зіставлення інформації звітів роботодавців, банківських транзакцій, відомостей Пенсійного фонду та різних електронних державних реєстрів.

Паралельно з контролем важливо впроваджувати дієві мотиваційні механізми. Поширення програм заохочення для підприємств, які сумлінно сплачують податки, спрощення адміністративних процедур, розширення функціоналу електронної звітності та зниження бюрократичних перешкод роблять офіційне оформлення працівників більш зручним та економічно вигідним.

Важливим компонентом є посилення інформаційно-комунікаційних кампаній. Просвітницька робота, спрямована на роз'яснення громадянам переваг легальної зайнятості (захист трудових прав, накопичення страхового стажу, доступ до соціальних гарантій), формує свідоме ставлення до власної економічної безпеки. Роботодавцям необхідно чітко доносити інформацію про високі ризики штрафних санкцій, репутаційних втрат і судових наслідків у разі використання тіншових схем.

Окрема увага має бути приділена координації дій між органами місцевого самоврядування, центрами зайнятості та громадськими організаціями, які захищають трудові права. Спільні зусилля дозволяють ефективніше виявляти приховану зайнятість, проводити профілактичні заходи, організовувати спільні перевірки та пропонувати легальні альтернативи працевлаштування для соціально вразливих груп населення.

Таким чином, усунення проблеми «зарплат у конвертах» є не просто питанням збільшення бюджетних надходжень, а стратегічним кроком до зміцнення соціальної стійкості територіальних громад, підвищення рівня захисту населення та формування прозорого і конкурентного бізнес-середовища. Комплексна реалізація контролюючих, стимулюючих та просвітницьких заходів забезпечить значне зниження тінзації ринку праці, що стане надійним джерелом зростання фінансової стійкості місцевих бюджетів як у період воєнних дій, так і під час післявоєнного відновлення.

Стимулювання розвитку підприємницької діяльності, ініціювання створення нових робочих місць, сприяння офіційній реєстрації бізнесу в межах громади, а також активне залучення інвестицій можуть бути ефективно досягнуті за допомогою низки цілеспрямованих заходів. Серед них – започаткування локальних програм підтримки, які базуються на довгострокових стратегіях розвитку громад. Це передбачає надання системної інституційної допомоги підприємцям, забезпечення максимальної відкритості та прозорості у діяльності влади, безперервний розвиток критичної інфраструктури та, найголовніше, формування привабливого та

передбачуваного бізнес-клімату на території громади. Особливої уваги потребує малий бізнес: оптимізація умов застосування спрощеної системи оподаткування дозволить легально наймати працівників без надмірного фінансового тиску. Стимулювання розвитку малого підприємництва є одним із найбільш ефективних механізмів зміцнення фінансової основи місцевих бюджетів. Це пояснюється тим, що малий бізнес виступає як найбільш гнучкий і динамічний сегмент економіки, здатний оперативно пристосовуватися до мінливих умов і забезпечувати безперервні фіскальні надходження. Завдяки створенню сприятливого середовища зростає кількість офіційно зареєстрованих суб'єктів господарювання, і кожен новостворений бізнес автоматично розширює базу оподаткування, прямо посилюючи дохідну частину територіальних громад за рахунок єдиного податку та ПДФО, які є головним бюджетоформуєчим податком громад, оскільки поява нових робочих місць гарантує офіційне працевлаштування та збільшення фонду легальної оплати праці.

Сприятливі умови для малого бізнесу також активізують внутрішній ринок послуг і торгівлі, що створює ефект економічної мультиплікації: один успішний осередок зростання стає каталізатором для появи інших, примножуючи загальний обіг фінансових ресурсів у громаді. Підвищена циркуляція капіталу на місцевому рівні, своєю чергою, збільшує обсяги сплачених податків і зборів. На відміну від великих корпорацій, малі підприємства, як правило, реінвестують свої прибутки в межах рідної громади, залучають місцевих підрядників, орендують комунальні приміщення та користуються місцевими сервісами, забезпечуючи стабільні – хоча й невеликі – потоки до бюджету у вигляді єдиного податку, орендної плати, земельного податку та інших платежів.

Позитивний вплив стимулювання малого бізнесу відчувається і в соціальній сфері. Додаткові робочі місця сповільнюють відтік працездатного населення, зберігаючи людський капітал у громаді, що призводить до зростання споживання, підвищення платоспроможного попиту та загального

економічного пожвавлення. Економічно активне населення створює необхідну базу для розвитку інфраструктури, від чого виграє як бюджет, так і самі мешканці. Отже, розвиток малого підприємництва забезпечує не короткочасний, а довгостроковий ефект, формуючи стійкий фінансовий фундамент для місцевого самоврядування. Загалом, підтримка малого бізнесу є найбільш ефективним інструментом зміцнення місцевих бюджетів, оскільки вона одночасно охоплює економічний, соціальний та інституційний аспекти розвитку територій. Кожен успішний підприємець у громаді збільшує її фінансову стійкість, а масштабування підприємницької активності трансформується у реальне підвищення доходів бюджету, що дозволяє громадам упевнено планувати видатки, реалізовувати інфраструктурні проекти та гарантувати населенню якісний рівень послуг.

Важливе значення має розвиток релокаційних програм для підприємств. Підприємства, які тимчасово перемістилися до більш безпечних регіонів, стали джерелом нових податкових надходжень там, де органи місцевого самоврядування забезпечили прозорі й чіткі умови для їх інтеграції. Досвід воєнного періоду свідчить, що найуспішнішими стали громади, які запропонували супровід для бізнесу, виділили площі під виробничі потреби, сприяли переоформленню прав власності або оренди, а також надали інформаційну підтримку щодо національних програм фінансування. Таким чином, надходження до місцевих бюджетів збільшувалися не внаслідок підвищення тиску на бізнес, а за рахунок створення умов, які стимулювали його розвиток.

У воєнний і післявоєнний період ключовим викликом залишається довіра між громадою, бізнесом і владою. Якщо місцеве самоврядування демонструє прозорість, відповідальність та відкритість, платники податків охочіше співпрацюють, легалізують свою діяльність, беруть участь у громадських обговореннях і підтримують ініціативи, спрямовані на розвиток території. Таким чином, оптимізація доходів не може бути лише технічним процесом; вона пов'язана з якістю управління, комунікацією та здатністю влади

працювати в інтересах громадян. Громади, які зможуть забезпечити таку взаємодію, будуть більш стійкими та перспективними. Такі інструменти не потребують додаткових фінансових витрат, проте вимагають системності та організаційної дисципліни з боку місцевої влади.

Вважаємо, ключовими векторами фінансової стратегії органів місцевого самоврядування мають стати посилення податкової незалежності територій, розвиток їхньої внутрішньої ресурсної бази, а також удосконалення механізмів справляння платежів за землю та майно. Реальне нарощування власних фінансових джерел є єдиною умовою, за якої громади зможуть виступати повноцінними суб'єктами відбудови, сталого розвитку та ефективного управління трансформаційними процесами на своїх територіях.

У воєнних умовах важливим джерелом стали доходи від використання майнових ресурсів громади. Дрогобецьким І. І. доведено, що громади, які переглянули методіку оцінки комунального майна, запровадили справедливі ставки оренди та створили електронні каталоги доступних активів, змогли збільшити надходження навіть при загальному скороченні ділової активності [42, с. 120]. Орендна плата є основою найбільш стійкої дохідної бази, але традиційно є найбільш вразливими до корупційних ризиків. Впровадження електронних інструментів у цій сфері є найдоступнішим та найефективнішим способом антикорупційної реформи. Дійсно, оптимізація доходів бюджетів можлива не лише за рахунок збільшення податкового навантаження, яке є недоцільним у період економічної нестабільності, а передусім завдяки раціональному управлінню наявними ресурсами. Ефективність у цій сфері зростає також через цифровізацію процесів, яка забезпечує повний аудит активів, автоматизацію контролю та прозорі процедури для потенційних орендарів.

Ще одним потенційним джерелом зростання доходів місцевих бюджетів є «податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, який для фізичних осіб розраховується за площу, що перевищує для квартир – 60 кв. метрів, житлових будинків – 120 кв. метрів» [22]. Існуючий механізм

справляння цього податку не враховує ринкову вартість нерухомості, фактичний стан будівель, їх призначення чи ринкову активність у конкретній місцевості. Вважаємо за доцільне запровадити зміни до законодавства, якими передбачити більш динамічні підходи до оцінювання, орієнтованих на ринкову вартість, що забезпечить встановлення обґрунтованої податкової бази. Такі зміни забезпечать зростання надходжень, при цьому посилять фіскальну справедливість.

Загалом проведене дослідження доводить, що оптимізація доходів місцевих бюджетів у період війни й після її завершення ґрунтується не на жорсткій фіскальній політиці, а на модернізації системи управління, цифровізації процесів, удосконаленні адміністрування, підтримці економічної активності та ефективному використанні локальних ресурсів. Ті громади, які вже сьогодні впроваджують комплексні підходи до розвитку бюджетної бази, у післявоєнний період отримають значні переваги та зможуть стати центрами економічного відновлення і регіонального зростання. Оптимізація доходів у цьому контексті стає не просто інструментом фінансової стабільності, а умовою формування конкурентоспроможної, соціально орієнтованої та стійкої моделі місцевого розвитку, здатної забезпечити відновлення України та її подальший поступ.

Оптимізація дохідної частини місцевих бюджетів в умовах війни та подальшого післявоєнного відновлення є критичним завданням, що визначає фіскальну стійкість, інституційну спроможність громад та загальну макроекономічну стабільність держави. Унікальність поточного періоду полягає у необхідності одночасно вирішувати оперативні завдання з мобілізації наявних ресурсів, адаптуючись до шоків воєнної економіки, та закладати фундамент для довгострокового, стійкого фінансового розвитку. Це вимагає від органів місцевого самоврядування (ОМС) не лише підвищення ефективності адміністрування традиційних податків, але й проведення фундаментальної інституційної перебудови, спрямованої на максимальну прозорість, цифровізацію та створення сприятливого інвестиційного клімату.

ВИСНОВКИ

В умовах триваючої широкомасштабної збройної агресії проти України, питання оптимізації доходів місцевих бюджетів набуло стратегічного значення. Це пояснюється тим, що саме місцеві фінансові ресурси є запорукою стійкості територіальних громад, гарантують безперервне надання базових публічних послуг та створюють необхідні передумови для відновлення економічної активності. Проведений аналіз чітко засвідчив, що воєнні ризики, вимушена релокація бізнесу, структурні зміни на ринку праці, порушення логістичних ланцюгів та масові міграційні процеси чинять тиск на всі ключові джерела бюджетних надходжень. Водночас, цей кризовий період не лише виявив вразливі місця існуючої бюджетної системи, але й розкрив значний фіскальний потенціал, який залишався незадіяним у мирний час. В умовах високої економічної турбулентності, критично важливим є створення таких механізмів, які дозволять громадам зберігати високу фінансову спроможність, залишатися достатньо гнучкими для оперативного реагування на нові виклики та ефективно використовувати будь-які доступні ресурси.

Аналіз структури доходів місцевих бюджетів за 2021–2024 рр. дозволяє зробити висновок, про домінуючу роль податкових надходжень – їхня питома вага коливалася від 59,7% до 70,9%. Серед податкових надходжень визначальну роль відіграє ПДФО та єдиний податок, який демонструє високу стійкість суб'єктів малого підприємництва.

Офіційні трансферти (субвенції, дотації) є другим за значимістю елементом, що відображає рівень залежності місцевого самоврядування від державного бюджету: їхня частка суттєво скоротилася з 34,9% у 2021 р. до 28,0% у 2024 р. Неподаткові надходження становили 4,7% у 2021 р. та зросли до 6,4% у 2024 р. Доходи від операцій з капіталом незначний вплив на загальну структуру доходів, разом складаючи менше 1% у всі аналізовані роки.

Отже, тенденції динаміки доходів місцевих бюджетів характеризуються відносною стабільністю основних джерел та водночас вказують на необхідність

диверсифікації доходів і зміцнення фінансової автономії громад для ефективного виконання їхніх повноважень у післявоєнний період.

Здійснене дослідження дозволило зробити висновок, що оптимізація доходів місцевих бюджетів може бути досягнута за рахунок податкових та неподаткових інструментів, зокрема:

- реформування порядку зарахування ПДФО, який передбачає зміну принципу прив'язки податку до юридичного розташування працедавця, натомість цей податок має надходити місцевого бюджету за місцем постійного проживання співробітника;
- зменшення тіньового сегменту ринку праці;
- стимулювання розвитку підприємницької діяльності, створення нових робочих місць;
- розвиток релокаційних програм для підприємств.

Необхідним кроком є кардинальне реформування порядку зарахування ПДФО. Пропонуємо змінити принцип прив'язки податку до юридичного розташування працедавця, натомість визначаючи кінцевого отримувача податку за місцем постійного проживання співробітника. Такий підхід ґрунтується на фундаментальному принципі фіскальної справедливості: податок має надходити до того місцевого бюджету, який несе витрати на соціальне та інфраструктурне забезпечення платника. Зміни, пов'язані із прив'язкою місця проживання платника податку дозволить місцевому самоврядуванню справедливо розподіляти податкові надходження, забезпечуючи пряму відповідність між отриманими коштами та фактичним навантаженням на комунальні служби, інфраструктуру, медичне обслуговування, освіту та інші життєво важливі послуги, якими користується платник податку.

Посиленню фінансової стійкості місцевих бюджетів сприятиме зменшення тіньового сегменту ринку праці. Для подолання проблеми «зарплат у конвертах» необхідний системний підхід, який комбінує інструменти контролю, стимулювання та інформаційної роботи:

- посилення інформаційно-комунікаційних кампаній;
- просвітницька робота, спрямована на роз'яснення громадянам переваг легальної зайнятості (захист трудових прав, накопичення страхового стажу, доступ до соціальних гарантій);
- формування свідомого ставлення до власної економічної безпеки;
- донесення інформації роботодавцям про високі ризики штрафних санкцій, репутаційних втрат і судових наслідків у разі використання тіншових схем.

Стимулювання розвитку підприємницької діяльності, ініціювання створення нових робочих місць, сприяння офіційній реєстрації бізнесу в межах громади, а також активне залучення інвестицій можуть бути ефективно досягнуті за допомогою низки цілеспрямованих заходів:

- започаткування локальних програм підтримки, які базуються на довгострокових стратегіях розвитку громад;
- надання системної інституційної допомоги підприємцям;
- забезпечення максимальної відкритості та прозорості у діяльності влади;
- розвиток критичної інфраструктури;
- формування привабливого та передбачуваного бізнес-клімату на території громади.

Стимулювання розвитку малого підприємництва є одним із найбільш ефективних механізмів зміцнення фінансової основи місцевих бюджетів. розвиток малого підприємництва забезпечує не короткочасний, а довгостроковий ефект, формуючи стійкий фінансовий фундамент для місцевого самоврядування. Загалом, підтримка малого бізнесу є найбільш ефективним інструментом зміцнення місцевих бюджетів, оскільки вона одночасно охоплює економічний, соціальний та інституційний аспекти розвитку територій.

Розвиток релокаційних програм для підприємств, коли надходження до місцевих бюджетів збільшуватимуться не внаслідок підвищення тиску на бізнес, а за рахунок створення умов, які стимулювали його розвиток.

Загалом проведене дослідження доводить, що оптимізація доходів місцевих бюджетів у період війни й після її завершення ґрунтується не на жорсткій фіскальній політиці, а на модернізації системи управління, цифровізації процесів, удосконаленні адміністрування, підтримці економічної активності та ефективному використанні локальних ресурсів. Ті громади, які вже сьогодні впроваджують комплексні підходи до розвитку бюджетної бази, у післявоєнний період отримають значні переваги та зможуть стати центрами економічного відновлення і регіонального зростання. Оптимізація доходів у цьому контексті стає не просто інструментом фінансової стабільності, а умовою формування конкурентоспроможної, соціально орієнтованої та стійкої моделі місцевого розвитку, здатної забезпечити відновлення України та її подальший поступ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тарасенко Д., Тарасенко О., Кочержина О. Доходи та видатки місцевих бюджетів: сучасні виклики. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск 68. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-192>
2. Давиденко О.О. Правові основи формування доходів місцевих бюджетів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 258–260.
3. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: Навч. посіб. Київ: Знання-прес, 2002. 495 с.
4. Янковський В. А., Шендригоренко М. Т. Доходи місцевих бюджетів в Україні: сутнісна складова та сучасний стан у рамках реформи бюджетної децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2020. №11. С. 331–337.
5. Кульчицький М.І. Тенденції та проблеми формування доходів місцевих бюджетів. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Придніпровська державна академія будівництва та архітектури*. 2017. Випуск 3 (08). С. 296–301.
6. Коренюк Л.В. Особливості формування місцевих бюджетів на регіональному рівні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 662–664.
7. Письменний В.В. Доходи місцевих бюджетів : теоретична концептуалізація і практика формування: дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08. ТНЕУ Тернопіль, 2019. 514 с.
8. Тарасюк М. В., Сироветник О. С. Доходи бюджету в системі соціально-економічного розвитку України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 21(2). С. 93–97.
9. Макогон В.Д. Бюджетна стратегія держави : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 364 с.
10. Бюджетна система. Підручник. за ред. д. е. н., проф. В. Г. Дем'янишина, д. е. н., проф. О. П. Кириленко та д. е. н., проф. З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 626 с.

11. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: ГлобусПресс, 2018. 354 с
12. Павлюк К.В. Формування доходів місцевих бюджетів. *Фінанси України*. 2006. № 4. С. 24–37.
13. Бондарук Т.Г., Мельничук І.О. Роль міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів місцевих бюджетів України. *Статистика України*. 2015. № 4. С. 46–52.
14. Батажок С.Г. Проблеми формування доходів місцевих бюджетів за умов підвищення самостійності регіонів. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. №5 (105). С. 142–148.
15. Першко Л. О. Теоретико-методологічні аспекти зміцнення та розвитку місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації : монографія. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2020. 316 с.
16. Лещух І. В. Доходи місцевих бюджетів в умовах війни: трансформація структури та перспективи подальшого формування. *Бізнес Інформ*. 2022. № 4. С. 74–82.
17. Сидор І. Власні і закріплені доходи місцевих бюджетів: проблеми формування та резерви зростання. *Вісник THEU*. 2014. № 3. С. 20–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2014_3_4
18. Управління фінансами територіальних громад: теорія і практика Монографія: / за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: THEU, 2019. 280 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/46227>
19. Сидор І.П., Коваль С.Л. Фінансові аспекти функціонування територіальних громад: теоретико-концептуальний зріз. *Економічні студії*. 2021. № 1 (31). С. 130–137.
20. Бюджетний Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-17 (Із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
21. Конституція України. URL: [www. http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)
22. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (Із змінами). URL:

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

23. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України. № 280/97-ВР від 21.05.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

24. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України. № 157-VIII від 05.02.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/157-19>.

25. Про місцеві державні адміністрації : Закон України. № 586-XIV від 09.04.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>

26. Про Державний бюджет України на 2025 р.: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>

27. Кількість місцевих бюджетів України. *Місцеві бюджети. Бюджет для громадян*. URL <https://openbudget.gov.ua/local-budget>

28. Міжбюджетні трансферти (освітня субвенція, базова, реверсна та додаткова дотації) на 2025 рік: додаток № 5 до Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 р.». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>

29. Про Державний бюджет України на 2026 р.: проект Закону України. № 14000 від 15.09.2025 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57325>.

30. Міжбюджетні трансферти (освітня субвенція, базова, реверсна та додаткова дотації) на 2026 рік: додаток № 5 до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2026 р.». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57325>.

31. Про бюджет Тернопільської міської територіальної громади на 2025 рік. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/rishennya-sesii/84492.html>

32. Бюджет для громадян: офіційний державний веб-портал. Місцеві бюджети. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=9&year=2025&budgetType=LOCAL>

33. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 рр.: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

34. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16105?page=3>
35. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2024 рік. URL: <https://decentralization.ua/news/19387>
36. Про внесення змін до розділу VI Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України: проект Закону України 3381-IX від 20.09.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1981089>
37. Класифікація доходів бюджету: Про бюджетну класифікацію : наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. №11 (зі змінами і доповненнями). URL: http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=356065&cat_id=355990
38. Коваль С. Л., Сидор І. П. Роль місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади в умовах війни та у післявоєнний період. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 6. С. 96–102. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/3267>. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.6.96>
39. Коваль С.Л., Сидор І.П. Моніторинг видатків бюджету м. Тернополя на соціально-культурні цілі. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 34. С. 275–280. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/37751>
40. Волохова І.С. Формування доходів бюджетів за рахунок податку на доходи фізичних осіб в Україні. *Трансформаційна економіка*. 2023. № 3. С. 10–15.
41. Гладченко Л., Славкова А. Оподаткування доходів фізичних осіб у забезпеченні фінансової спроможності територіальних громад. *Сталий розвиток економіки*, 2024. № 3(50), С. 27-36. <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-50-5>
42. Дрогобецький І. І. Технології управління комунальною власністю в умовах реформування місцевого самоврядування: дис. ... д-ра філософії: 073 ЗУНУ, 2023. 304 с.

43. Славкова А., Вороновська Д. Доходи місцевих бюджетів України у забезпеченні потреб територіальних громад та зміцненні обороноздатності в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2024. № 2 (112), С. 32-40. URL: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2024-2-5>
44. Новосад А. Правове регулювання формування дохідної частини місцевих бюджетів / Фінанси та облік в умовах глобальної невизначеності та без пекових викликів: збірник матер. Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і молод. вчених (м. Тернопіль, 27 травня 2025 р.). Ч. 2. Тернопіль: ЗУНУ. 2025 р. С. 103–106
45. Новосад А. Практичні аспекти формування доходів місцевих бюджетів України / Фінансове забезпечення сталого розвитку: збірник наукових праць. Вип. 5. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. С. 33–35.